

wyznaniowymi. Zadanie wprowadzenia w dyskusję podjęli następujący profesorowie: Vincenzo Pacillo, Giorgio Feliciani, Arnd Uhle, Stephen Haering oraz Iván Ibán. Ostatnim elementem programu naukowego był wykład konkluzyjny, który wygłosił prof. dr Libero Gerosa.

W omawianej konferencji uczestniczyło ponad 200 przedstawicieli różnych europejskich ośrodków naukowych, w tym również wielu wybitnych eklezjastycystów. Przeprowadzone w tym gronie dyskusje z pewnością poważnie się przyczynią do pełniejszego zrozumienia współczesnych problemów związanych z obecnością religii w życiu publicznym, a zbiór materiałów konferencyjnych zajmie ważne miejsce wśród publikacji poświęconych koncepcji państwa świeckiego.

Piotr Stanisław

XXV Dni Praw Człowieka pt. *Religia a prawa człowieka*, Lublin, 3-4 grudnia 2007 r.

W dniach 3-4 grudnia 2007 r. w Lublinie odbyły się XXV Dni Praw Człowieka na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II pod patronatem honorowym Rzecznika Praw Obywatelskich dr Janusza Kochanowskiego. Konferencję zorganizowała Katedra Socjologii Prawa i Praw Człowieka Instytutu Socjologii kierowana przez prof. Stanisława Wójcika.

Porządek obrad miał ustalony schemat. Obrady trwały dwa dni. Pierwszego dnia poddano dyskusji 6 tematów, drugiego zaś 7 tematów. Omawiano je na dwóch sesjach.

Konferencję otworzył ks. prof. Mirosław Kalinowski Prorektor KUL, który witając zebranych, skierował szczególne podziękowania dla organizatorów oraz sponsorów. Wprowadził w tematykę obrad, nawiązując do dwóch dyskursów naukowych o przyszłości Europy. Pierwszy odwołuje się do pojęcia Europy jako duchowego dziedzictwa, drugi jest projektem poszukiwania nowej Europy bez dziedzictwa osiągnięć historycznych. Specyfika Kościoła katolickiego w tym sporze polega na przypomnianiu istnienia Europy ducha. Prorektor przestrzegał przed uporządkowaniem systemu prawnego w oderwaniu od aksjologii.

Wprowadzenia do tematu konferencji dokonał w referacie przewodnim nt. *Prawa człowieka w religiach, religia w prawach człowieka* prof. Krzysztof Motyka (KUL). Swoje wystąpienie rozpoczął od przypomnienia śp. prof. Hanny Waśkiewicz. Celem referatu była refleksja naukowa na temat praw człowieka z perspektywy wiary. Religia to pierwszy system chroniący prawa człowieka, które pochodzą bezpośrednio od Stwórcy. Prelegent zaakcentował, że Dekalog stanowił normatywny wyraz ochrony praw człowieka, następnie katalog praw człowieka został uregulowany w Deklaracji Prawa Człowieka i Obywatela oraz w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Religia, według słów Jana Pawła II, kształtuje relacje człowieka z innymi, wolność religijna to samo serce praw człowieka. Prelegent zakończył swój wykład pytaniem otwartym: jak religia wpływa na życie społeczne?

Następnie przewodniczący konferencji ks. prof. Ryszard Rubinkiewicz (KUL) odczytał listy dr Janusza Kochanowskiego Rzecznika Prawa Obywatelskich oraz prof. Tadeusza Jasudowicza (UMK). Dr Janusz Kochanowski wyraził podziękowanie dla organizatorów Konferencji za podejmowanie tematyki dotyczącej praw człowieka. Powołał się na postawę Jana Pawła II i jego ogromną rolę w dążeniu do obrony godności człowieka. Podkreślił, że podstawą pokoju na świecie jest zapewnienie poszanowania praw człowieka. Z kolei prof. Tadeusz Jasudowicz w swoim liście zwrócił uwagę na godność człowieka jako wartość najważniejszą, fundament praw człowieka. Poprzez pryzmat konstytucyjnych unormowań wolności sumienia i religii – stwierdził – można uzyskać realny obraz współczesnej Europy.

Pierwszy referat przedmiotowy nt. *Prawa człowieka w Starym Testamencie* wygłosił ks. prof. Janusz Lemański (Uniwersytet Szczeciński). Prelegent odwołał się do Psalmu 8 opisującego godność człowieka. Kodyfikacje prawa, jak zaznaczył prelegent, były znane w starożytności (Kodeks Hammurabiego, Prawo Mojżeszowe). Cechą charakterystyczną praw biblijnych skodyfikowanych w Księdze Przymierza jest swoiście pojmowana odpowiedzialność karna, oparta na stylu upomnień, domniemaniu niewinności. Prawodawca biblijny odwołuje się do rozsądku i poczucia sprawiedliwości, do sumienia człowieka.

Jako następny referat nt. *Ewangeliczne wizje praw człowieka* wygłosił ks. prof. Henryk Witczyk (KUL). W pierwszej części referatu prelegent próbował odpowiedzieć na pytanie: jakie dobro jest chronione przez prawa człowieka? Stwierdził, że prawa człowieka chronią godność osoby

ludzkiej, która – kontynuował – jest paradygmatem stworzenia człowieka na obraz i podobieństwo Boga. Druga część referatu dotyczyła chrystologicznych inspiracji praw człowieka. Boska miłość Jezusa pozwala na wyzwolenie człowieka ze zniewoleń. Prelegent podkreślił, że wolność człowieka to fundament człowieczeństwa. Miłość Chrystusowa do człowieka stanowi uniwersalizm praw człowieka.

Druga część sesji, której przewodniczył ks. prof. Franciszek Mazurek rozpoczęła się od wystąpienia ks. prof. Ryszarda Rubinkiewicza (KUL). W referacie *Prawa człowieka a judaizm* scharakteryzował dwa modele judaizmu (tradycyjny i ortodoksyjny). Podkreślił, że nauczanie Tory wiązało się z koniecznością skodyfikowania tradycji przekazywanych ustnie, w wyniku czego powstał Talmud. Podstawowym prawem człowieka w judaizmie jest prawo do życia, Dekalog zajmuje naczelne stanowisko, jest zbiorem praw podstawowych. W konkluzji prelegent stwierdził, że wszystkie aspekty życia społecznego są kontrolowane przez Talmud.

Jako następny referat *Prawa człowieka w religii chrześcijańskiej* wygłosił ks. prof. Franciszek Mazurek (KUL). Człowiek – stwierdził – z natury jest osobą religijną, ze względu na to, że jest połączeniem życia i śmierci. Religia jest nieśmiertelna – wyjaśnia sens umierania. Prelegent podkreślił, że chrześcijanie odczuwają imperatyw moralny dążenia do pokoju. Godność osoby ludzkiej – zwrócił uwagę – jest wartością transcendentną, jest podstawą praw człowieka.

Po przerwie, sesję pod przewodnictwem ks. prof. Eugeniusza Sako-wicza (UKSW) otworzył referat *Prawa człowieka w Koranie* imama dr Nidala Abu Tabaqą (Centrum Islamu w Lublinie). W swoim referacie prelegent ukazał różnorodność przepisów dotyczących życia doczesnego i wiecznego zawartych w Koranie. Stwierdził, że Koran jest świętą księgą powstałą z objawienia Bożego, jest czystym słowem Boga i stanowi źródło religijności w islamie. Fundamentem praw człowieka w Koranie jest równość (zbudowana na jedności pochodzenia rasy ludzkiej i godności człowieka) i wolność człowieka (rozumiana jako odpowiedzialność człowieka za własne czyny). Prawo islamskie (szari'at) opiera się na pięciu nakazach życia: wolności wyznania, ochronie życia oraz potomstwa, ochronie majątku, wolności umysłu. Tradycja przedstawiona w formie opowiadań (hadisów) przekazuje uniwersalne wartości dotyczące praw człowieka. Prelegent podkreślił, że islam jest religią uniwersalną, mającą wpływ na wszystkie dziedziny życia.

Następny referat wygłosił prof. Janusz Danecki (Uniwersytet Warszawski) nt. *Prawa człowieka a islam*. Wykazał, że struktura islamu wywodzi się z judaizmu, jest jego kontynuacją. Islam to całokształt życia religijnego, społecznego, prawnego. Prawo szariatu to droga dojścia do Boga. Stwierdził, że obecnie islam przeżywa swój rozkwit, gdyż kraje opierające się na prawie islamskim wpływają ekonomicznie na Europę. Koran – według prelegenta – nie stanowi zagrożenia dla praw człowieka, to jego polityczna interpretacja powoduje nadużycia. Demokracja w islamie nie istnieje (islam dosł. po arabsku „całkowite poddanie się Bogu”), źródłem takiego stanu stały się sztucznie tworzone państwa na wzorach europejskich. Wpływ polityki na religię powoduje obecnie, że ochrona praw człowieka w islamie jest iluzoryczna (problem nietolerancji innowierców oraz wielożeństwo).

W dyskusji, jaka wywiązała się po zakończeniu tej części obrad, ks. prof. Antoni Kość zwrócił uwagę na bardzo ważny aspekt traktowania Koranu jako czystego słowa Bożego. Stwierdził, że Turcy nie przestrzegają tej zasady, czego przykładem jest odprawianie modlitwy po turecku oraz przetłumaczenie Koranu na język turecki. Z kolei prof. Piotr Winczorek zwrócił uwagę na aspekt koegzystencji różnych religii, tradycji w zjednoczonej Europie. Profesor Janusz Danecki podsumował dyskusję, stwierdzając, że prawo szariatu daje możliwości manipulacji w państwach, w których polityka wpływa na religię.

Drugiego dnia obrad sesji przewodniczył prof. Krzysztof Motyka. Sesję rozpoczął referat ks. prof. Antoniego Kościa *Wolność religijna w prawie japońskim*. Stwierdził w nim, że prawo japońskie zostało recypowane z Europy i Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. W kulturze Japonii przenikają się trzy religie: shintoizm (droga bogów, jap. *kamino michi*), taoizm (droga Nieba) i buddyzm. Prelegent zwrócił szczególną uwagę na aspekt wolności religijnej w ujęciu historycznym (kult cesarza, który uważany jest za *pontifex maximus* oraz uznanie shintoizmu za religię państwową) oraz w świetle przepisów obecnie obowiązującej Konstytucji Japonii z 3 listopada 1946 r., która wprowadza rozdział państwa od religii. Przepis art. 20 Konstytucji gwarantuje wolność wyznania dla wszystkich. Państwo subwencjonuje jednak m.in. szkoły wyznaniowe.

Kolejny referat wygłosił prof. KUL Delaine Swenson nt. *First Amendment Religious Rights and Their Place in and Influence on the US Bill of Rights*. Przedstawił w nim historię wolności religijnej w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej. Szczególną uwagę w swoim wystąpieniu

zwrócił prelegent na problemy subwencjonowania działalności związanej z religią, np. brak systemu stypendialnego dla studentów kierunków teologicznych. Znaczenie I Poprawki zostało sprecyzowane dzięki orzecznictwu Sądu Najwyższego, tzw. test Lemona. Prelegent podkreślił, że obecnie państwo wkracza w sferę upubliczniania swoich przekonań.

Jako następny referat nt. *Wolność religijna w aspekcie wspólnotowym i instytucjonalnym* wygłosił ks. prof. Józef Krukowski UKSW/ KUL. Referat składał się z dwóch części, pierwsza dotyczyła wolności religijnej w konstytucjach państw europejskich, druga dotyczyła wolności religijnej w prawie traktatowym. Prelegent scharakteryzował zasadę równości i zasadę równouprawnienia a także istotę osobowości prawnej związków wyznaniowych w zależności od modelu relacji państwo–Kościoł. W drugiej części referatu zostały omówione gwarancje wolności religijnej w wymiarze wspólnotowym i instytucjonalnym. Prelegent powołał się na treść tzw. klauzuli o kościołach dołączonej do Traktatu Amsterdamskiego. Wyraził przekonanie, że UE pozostanie strukturą świecką, natomiast organy wspólnotowe będą szanować porządek prawny państw członkowskich.

W dyskusji po tej części obrad głos zabrał jako pierwszy ks. prof. Józef Krukowski, kierując pytanie o znaczenie praktyczne terminu religia obywatelska (*civil religion*). Następnie kwestię relacji UE – państwa członkowskie podjął ks. dr Tomasz Barankiewicz, pytając, czy oparta jest na zasadzie subsydiarności. W konkluzji ks. prof. Józef Krukowski stwierdził, że UE nie uzyska kompetencji do ingerowania w porządek prawny państw członkowskich w zakresie wolności sumienia i wyznania.

Po przerwie sesję otworzył referat prof. Anny Przyborowskiej-Klimczak KUL/UMCS nt. *Religia w międzynarodowym prawie praw człowieka*. W swoim referacie prelegentka ukazała kilka kontekstów obecności religii w prawie międzynarodowym publicznym, poczynając od zakazu dyskryminacji poprzez ochronę mniejszości narodowych. Prawa religijne zostały uwzględnione po II wojnie światowej w dokumentach międzynarodowych m.in. w Karcie Narodów Zjednoczonych z 26 czerwca 1945 r., Europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 4 listopada 1950 r., Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych oraz Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 16 grudnia 1966 r., Konwencji z dnia 1 lutego 1995 r. o ochronie mniejszości narodowych. Prelegentka zwróciła uwagę na uregulowanie dotyczące wolności religijnej na przykładzie trzech deklaracji Zgromadzenia Ogólnego ONZ. W preambule do

Deklaracji w sprawie eliminacji wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji opartych na religii i przekonaniach (uchwała ZO ONZ z dnia 25.11.1981 r.) znajduje się stwierdzenie, że brak poszanowania oraz naruszanie praw człowieka prowadziły do wojen. Deklaracja praw osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych, religijnych i językowych z dnia 10.12.1992 r. uznaje potrzebę jeszcze skuteczniejszej implementacji dokumentów międzynarodowych, dotyczących ochrony praw człowieka. Deklaracja praw ludów tubylczych z dnia 13.09. 2007 r. potępia wszelkie praktyki oparte na różnicowaniu osób ze względu na religię, rasę, pochodzenie.

Kolejny w tej sesji referat nt. *Wolność religijna w praktyce Komitetu Praw Człowieka* wygłosił prof. Roman Wieruszewski (Instytut Nauk Politycznych PAN). Prelegent skupił się na specyfice orzecznictwa Komitetu Praw Człowieka. Wykazał, że skargi kierowane do tej instytucji wynikają z konfliktu interesów między wolnością religijną a interesem państwa. Jako przykład podał sprawę *Hartikainen v. Finlandii* (sygn. 9/40 R.1981), w której obywatel fiński skarżył krajowy system edukacji za zmuszanie dzieci ateistów do uczestniczenia w lekcjach historii religii albo etyki. Koronnym argumentem skarżącego był fakt narzucania światopoglądu ateistom poprzez podręczniki szkolne autorstwa chrześcijan. Prelegent zwrócił uwagę na zagwarantowanie większej skuteczności istniejących systemów kontroli przestrzegania praw człowieka. Dalej prelegent wykazał, że Komitet Praw Człowieka musi stosować „ponadnarodową” interpretację praw człowieka. Wątpliwości rodzą się na etapie interpretacji Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych jako autonomicznego, niezależnego w stosunku do krajowych systemów prawnych.

Temat orzecznictwa dotyczącego wolności religijnej kontynuował dr Ireneusz Kamiński (Instytut Nauk Politycznych PAN/UJ) w referacie *Religia w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*. Prelegent przedstawił w nim ograniczenia wolności religijnej wynikające z norm prawa międzynarodowego oraz prawa krajowego niektórych państw członkowskich. Szczególną uwagę w swoim wystąpieniu zwrócił na stosowanie przepisu art. 9 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. W orzecznictwie brakuje jednolitego standardu wolności religijnej, w wyniku czego ochrona prawna wolności sumienia i wyznania nie jest rygorystyczna, ponadto Europejski Trybunał Praw Człowieka stworzył w toku swojej działalności „gorset interpretacyjny”.

Kolejny referat wygłosił prof. Jacek Sobczak (UAM/WSHiP), sędzia Sądu Najwyższego, nt. *Między wolnością wypowiedzi a ochroną wolności religii*. Prelegent nawiązał w swoim referacie do fundamentalnego pytania o to, czy wolność sumienia i wyznania jest wartością absolutną. Wolność wypowiedzi – stwierdził – nie jest wartością absolutną. Poddał krytyce orzecznictwo Europejskiego Trybunału Prawa Człowieka, zarzucając mu brak rzetelnego uzasadniania treści orzeczeń. Ostrzegął, że rozstrzygnięcia Trybunału bez kontekstu historycznego i społecznego prowadzą do zaniżania standardów ochrony praw człowieka. Podkreślił, że dziennikarz powinien ostrożnie wypowiadać się co do kwestii związanych z wolnością sumienia i wyznania. Wolność wypowiedzi – podkreślił prelegent – to wolność każdego do wypowiedzi a nie wolność wypowiedzi dziennikarza.

W dyskusji po zakończeniu obrad prof. Zbigniew Hołda zwrócił uwagę na aspekt iluzoryczności poszanowania wolności religijnej w polskim ustawodawstwie na przykładzie sprawy *M. Grzelak przeciwko Polsce* (7710/02). Dr Ireneusz Kamiński stwierdził, że Europejski Trybunał Praw Człowieka poszukuje interpretacji adekwatnej w sprawach dotyczących wolności sumienia i wyznania.

Na zakończenie konferencji głos zabrał prof. Stanisław Wójcik. Stwierdził, że proces kształtowania praw człowieka trwa, choć fundamenty pozostały te same. Religia – przekonywał – chroni człowieka przed totalitaryzmem. Wyraził zaniepokojenie tendencjami ignorowania wartości religijnych.

Konferencję *Religia a prawa człowieka* zamknął prof. Stanisław Wójcik, kierując szczególne podziękowania za zorganizowanie XXV Dni Praw Człowieka oraz aktywność prof. Krzysztofa Motyki w zapraszaniu wybitnych uczonych.

Michał Zawisłak

Konferencja naukowa pt. *Konkordat Polski w 10 lat po ratyfikacji*, Warszawa, 10 kwietnia 2008 r.

W dniu 10 kwietnia 2008 r. na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie odbyła się konferencja naukowa pt. *Konkordat Polski w 10 lat po ratyfikacji*, zorganizowana przez Wydział Prawa Kano-